

В. В. МІЯКОВСЬКИЙ,
Зав. Київським Окружним Архівом.

ЕПІЗОД 1827 РОКУ В МАЄТКУ ПОДЖЮ.

Велика економічна криза, якою позначилася перша чверть XIX в., захопила всі ділянки тодішнього життя. Розворушуючи політичну думку, вона примушувала шукати виходу з дуже складних обставин, в яких опинилася країна в добу затяжного переходу від натурального господарства до господарства з певними ознаками капіталістичної системи. В політичну змову пішли представники середньої верстви суспільства, виходні з низини зубожілої дворянської класи, що вже позначена була печаткою розкладу. Чіпляючися за всякі засоби, щоб піддержати свій добробут, поміщик шукав і знаходив для себе вихід. Щоб удержанатися на поверхні, він мусів сам ставати в рівень з віком, сам капіталізувати своє господарство, заводячи промисловість, додаючи найманої праці до кріпацьких рук, перетворюючися поволі з магната і феодала в купця й підприємця. Менш міщним господарствам, а таких була більшість, лишалася ще простіша система — інтенсифікувати саму працю. Не маючи змоги додати найманої робочої сили поміщик, що лишавсь ще на ґрунті натурального господарювання, мусів витиснути з своїх селян той приробок, який іншому господареві давали нові методи.

Тому на початку XIX віку так поширюється цей визиск, експлоатація селян од поміщика. Збільшення робочих днів, навіть за рахунок неділі і святкових днів, суворий примус і кари на тілі мали, хоч не надовго, збільшити економічний ефект в господарстві.

Заходи поміщиків що-до збільшення робочих днів своїх підданців знайшли відгук навіть в законодавстві, що почало нормувати експлоатаційні заходи панів.

Од того часу, до якого стосується й наш епізод в с. Янівці Чигиринського повіту, маємо указ Сенату, що його заведено до Всеzбирки Законів, під датою 28 лютого 1826 року.

За привід для видання указу було те, що деякі поміщики на Поділлі забороняли виборним з своїх селян виконувати обов'язки церковних старост. Поміщики виходили з міркувань суті економічних, не допускаючи скорочення робочих днів. Церковна влада, що на її скарги видано було указа, і собі виходила з міркувань економічних, бо поміщицькі заборони руйнували добробут церковний,

але уряд мав на увазі й політичний момент — оборона православної церкви і усунення приводів хвилювання в селянстві.

Експлоатація селянства в кріпацьких умовах¹⁾ призводила до повної руїни селянського господарства, а це далі викликало загальне зубожіння країни, і всі класи, економічно звязані з селянством, відчували на собі його зубожіння. До того-ж економічний занепад селянства примушував кріпаків добре прислухатися до всіх чуток про волю, що саме після декабристського руху почали ширитися по Україні та інших частинах тодішньої Російської імперії.

Те, що селяни почали іноді одмовлятися виконувати накази поміщика, це була зрозуміла реакція на експлоатацію. Але здергуючи експлоатацію уряд не міг допустити і „свавільства“. І ось другий указ, що його видано в формі „височайшого“ маніфеста 12-го травня того-ж 1826 року, називав чутки про волю „ложными“ і „злонамъренными“. Селянам наказано було точно виконувати повинності свої „законами предписанныя и безпрекословно повиноваться установленнымъ надъ ними властямъ“²⁾.

Цю політику російського уряду в селянській справі використовував стан, що його інтереси оборонялися в першому указі — духівництво, і в нашому епізоді в маєтку Поджіо священик одграє провідну роль³⁾.

Священик села Янівки Болсуновський на початку грудня 1827 р. подав заяву до Чигиринського духовного правління про те, що „тамошняя помѣщица маюра Поджіо, хотя церковного старосты къ оной неспособного въ свою работу и не употребляеть, но крестьянъ своихъ въ воскресные и праздничные дни въ таковую употребляеть, черезъ что какъ свѣчная, такъ и кошельковая сумма уменшается“. Ці кілька слів з доносу священика Болсуновського цілком викривають внутрішні стосунки клас на грунті економічної кризи. Власниця маєтку, частини села Янівки⁴⁾, мати двох декабристів, Магдалина Осиповна Поджіо, лишилася удовою з 1812 року; чоловік її, Віктор Якович Поджіо, чужинець на Україні — заможний виходень з П'емонту, через якісь пригоди мусів покинути свою батьківщину й оселитися одним з перших в новому місті — Одесі, де він збудував кам'яний будинок трохи чи не єдиний на всенікіе тодішнє місто, завів хорошу обстанову — дзеркала, золочені меблі, з шовковою

¹⁾ П. С. З. Собр. второе, т. I, ст. 455.

²⁾ Справа Київ. Центр. Істор. Архіву. Фонд Київського Військового Губернатора. Поліційна частина 1827 року № 378. — „По рапорту Чигиринского земского исправника съ поводу доноса священника села Яновки Болсуновского о угнѣтеніи крестьянъ помѣщице Поджіо и произнесеніи не приличныхъ выраженій на счетъ якобы Государя Императора. Заведено 18 дек. 1827. Кончено 26 февр. 1828 на 24 л. л.“. В справі, на жаль, немає і самого доносу, і заяв М. Поджіо, і рапорту маршала.

³⁾ Маєток в Янівці перейшов до Віктора Поджіо безпосередньо від Загурського, а раніше належав кн. Яблоновському. При розподілі маєтку між онуками Поджіо в ньому було біля 1500 десятин землі. Див. Л. Покилевичъ, Сказания... К. 1864.

оббивкою¹⁾). Окрім того, він придбав і маєток у с. Янівці на Київщині. Синам він дає гарне виховання, старшого посилає до Петербургу, а молодший навчається в Одеському інституті. Обидва потім ідуть військовою стежкою за батьком, який ще під час турецької війни своєю охотою вступив до війська, а потім зарахований був і на дійсну службу секунд-майором. Після його смерті Магдалена Поджіо сама лишається на господарстві в с. Янівці. Невміння стати в рівень з новими економічними умовами очевидно примушує її шукати виходу в інтенсифікації праці. Донос Болсуновського видимо мав якусь підставу, хоч експлоатація Магдалени Поджіо мабуть, не переходила межі класової етики тодішнього панства. Болсуновський закидає Поджіо не нелюдяність, а економічний визиск, збільшення панщинних днів за рахунок неділі й свят. Священика непокоїть зменшення його прибутків, через те, що селяни, примушенні працювати на панів, забувають про церкву. І щоб надати більшої ваги своїй скарзі, Болсуновський вплітає сюди політичний мотив: коли він почав „ее уговаривать, что воскресные и праздничные дни должно почитать и праздновать, то она въ отвѣтъ ему сказала: а Николай паничиковъ моихъ не пожаловалъ, я не велю и праздновать“.

„Паничики“, що їх не „пожалував“ Микола I, були декабристи Олександер і Йосип Вікторовичі Поджіо. Ще не змінило двох років, одколи заарештовано братів (Олександра заарештовано в самій Янівці 7—8 січня 1826 р.), і неoberежний вислів матери міг спричинитися до дуже неприємних наслідків, осебливно після тієї тривоги й метушні, яку влада зчинила, ліквідуючи декабризм на Україні.

Чигиринський земський справник підхопив обидва мотиви: „Симъ донесенiemъ,— писав він київському військовому губернаторові,— кроме прописанного произнесенія имени Николая, которое по смыслу и обстоятельствамъ, что сыны оной Поджіо сосланы въ число злоумышленниковъ, должно полагать относится до особы Его Императорского Величества, наводится злоупотребление власти помѣщичей противъ крестьянъ употреблениемъ ихъ въ работы въ воскресные и праздничные дни, на что въпрочемъ жалобъ отъ крестьянъ не имѣется, и что по силѣ высочайше изданныхъ 6-го Сентября 1826 года правиль, относится къ первоначальному удостовѣренію въ справедливости и приращенію того маршалу дворянства“.

Військовий губернатор Желтухін 18-го грудня запитав у Губерського Правління, щоб зроблено в цій справі. Вбачаючи в словах Магдалени Поджіо образу цареві, він разом з тим наказав, щоб у подібних випадках усі земські справники, коли-б почули про чиєсь слова або вчинки, що мали-б змістом образу цареві, зараз-же подавали-б рапортами докладний опис випадку. Виявилося, що Губерське Правління і собі доручило з'ясувати справедливість доносу — мар-

¹⁾ Записки А. В. Поджіо. Гол. Мин. 1913, кн. 1, стор. 137.

шалкові чигиринського дворянства Трипільському, земському справників Наумову та депутатові од духовної влади. Коли-б обвинувачення ствердилися, наказано було передати Магдалену Поджію до права. Попереднє слідство в цій справі перевів чигиринський маршалок наприкінці грудня року 1827. За його рапортом генерал-губернаторові донос священика не ствердивсь і з цього приводу маршалок дворянства навіть прочитав Болсуновському нотацію, мовляв „неприлично духовнимъ особамъ входить съ доносами”.

Комісія, яку вирядило Губерське Правління, з депутатом од духовної влади протоереєм Нестеровським, приступила до слідства на початку січня 1828 р. Але священик Болсуновський одмовивсь подати доводи на правдивість свого доносу, пояснюючи, що „какъ Духовный Депутать произносилъ на него во время проѣзда на слѣдствіе разные ругательные слова, то онъ, Болсуновскій, имъя на него зазрѣніе, не можетъ согласится, чтобы онъ былъ Депутатомъ при семъ слѣдствіи и пока не будетъ назначенъ къ сему слѣдствію другой Депутать онъ не рѣшается приступить ни къ какому отвѣту”.

Комісія, допитавши поміщицю Поджію і не здобувши пояснінь од священика, припинила слідство і повідомила про це генерал-губернатора. Тимчасом Магдалена Поджію зногоу зі своєї боку, а Болсуновський зногоу вживали заходів у цій справі. Наприкінці грудня Поджію подала скаргу на вчинки священика, а ще через місяць прохала зовсім забрати його з села Янівки. Болсуновський, одмовившися одповідати на слідстві, подав прохання, щоб до складу слідчої комісії було командировано „воинскаго чиновника, дабы не могло по сему дѣлу возникнуть поползнovenія къ закрытію истины”. Священик додавав до цього, що повітовий маршалок Трипільський та земський справник Наумов приятелюють з поміщицею.

Скарга Болсуновського вплинула, і генерал-губернатор звелів 14 січня замінити Наумова на благонадійного черкаського справника А. Лепарського, брата відомого тюремщика декабристів у Сибіру С. Лепарського. До духовної влади теж було написано про заміну протоерея Нестеровського на іншого депутата. Окрім того, до складу комісії заведено було майора київського внутрішнього гарнізонного батальйону Михайлова.

Змінивши таким способом склад слідчої комісії, 20 січня генерал-губернатор про епізод у селі Янівці та свої заходи для переведення слідства подав рапорта цареві та міністрові внутрішніх справ С. Ланському. Те, що на місці ретельному генерал-губернаторові здавалося небезпечним, у Петербурзі оцінено було по суті, і за розпорядженням Миколи I „во всемилостивѣйшемъ снисхожденіи къ положенію и полу Г-жи Поджію” справу було припинено і Магдалену Поджію залишено „въ покоѣ”. 24 лютого постановою Губерського Правління слідство було припинено формально.